

Röportaj: Doç. Dr. Özlem Genç

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi

1- İlk kaleler/şatolar ne zaman yapıldı? Kalelerin genel özellikler nelerdir?

Önce kale-şato ayrımını yapalım. Yapıyı askeri işlevi üzerinden değerlendireceksek o bir kaledir ama içinde yaşanılan bir konut olarak düşünürsek o zaman şato diyebiliriz. İlk kaleler ahşaptan yapılmıştır. İçinde lordun (lord kral, kont, dük ya da baron olabilirdi; lord bir soyluluk unvanıdır) konağı, fırın, kilise olan etrafı çevrili alanlardır. İlk kaleler 9. yüzyılda kuzeybatı Avrupa'da görülmüştür. 863'de Kel Charles, istilacılara karşı kaleler inşa edilmesini emretmiştir. Feodal sistemin gelişmesiyle birlikte ise 11. yüzyılda taştan kalelere geçilmiştir.

Kaleler ele geçirilmesi zor, savunulması kolay, genellikle yüksek bir yerde ya da bir nehir kenarında, saldırılardan korunmak için inşa edilmişlerdir. Başlangıçta yapımların amaçları lord ve ailesi için barınak, silahlarının ve erzakının korunması için bir ambar sağlamaktır. Ardından korunma ihtiyacı ağır basar ve kalın duvarlar, su dolu hendekler, inip kalkan köprüler, mazgallar yapılmaya başlanır ve şato bir kaleye dönüşür. Geç Orta Çağ'da topun kullanılmaya başlanmasıyla korunma özelliğini kaybeden kale, Rönesans döneminde artık sadece konut olur yani ilk haline geri döner, şatoya dönüşür.

Kaleler sadece bir bölgenin istilasını engelleyen yapılar değildir aynı zamanda yerel nüfusun kontrol altına alınmasında da çok etkilidirler. Yönetim ve iktidar merkezleri oldukları için etraflarındaki bölge için çok şey ifade ederler. Etraflarında zamanla oluşan geniş yerleşimler için mahkeme, vergi ödeme noktası ve saldırı anında sığınacak yerlerdir. Askeri açıdan önemlerini yitirdikleri zamanlarda hapisane olarak da kullanılmışlardır. Ancak söylemek gerekir ki verilen cezaların çoğu para cezasıdır, zindanda kalanlar dava görülene kadar kısa süreliğine burada tutulan insanlardır.

2- Kalenin sahibi kimler olabilirdi?

Kale bir krala ait olabileceği gibi, toprak sahibi bir lorda, şövalyeye ve hatta varlıklı bir bayana, kraliçeye ya da kontese de ait olabilirdi. Yalnız bir şövalyenin kale sahibi olabilmesi için yerel otorite tarafından kendisine aristokratik bir unvan verilmesi gerekiyordu. Krala ait kalelere kraliyet kaleleri denirdi. Kaledeki en önemli kişi, sahibi olan kişiydi. Ayrıca bir kralın ya da lordun birden fazla kalesi de olabilirdi, çoğu bunları hayatı boyunca hiç görmezdi. Onlar genellikle merkezde ya da taşradaki daha rahat konutlarında yaşıyorlardı. Kale sahibi kalede olduğu zamanlarda küçük kulelere bayraklar asılır ve kalkanlar duvarlar boyunca görünür hale getirilirlerdi.

Kale sahibinin mutlaka kendine ait tuvaleti olan bir yatak odası hatta bazen kulesi, misafirlerini ağırladığı bir misafir odası ve kendisine ait dini bölümü, şapeli olurdu. Bunlar genellikle kalenin en güvenli olan yerinde ve en üst katta bulunurdu. Buraya sadece güvenilir hizmetçiler ve önemli konuklar girebilirdi. Yastık kullananlar da sadece kale sahibi ve ailesidir. Ayrıca bu kişiler için

bazen, ana kulenin duvarına, dönerek aşağıya inen ve ormana ya da ırmağa kaçmak için kullanılabilecek yeraltı geçidine çıkan bir merdiven yapılırdı.

3- Kale sahibi ve ailesinin dışında kalede kimler yaşardı?

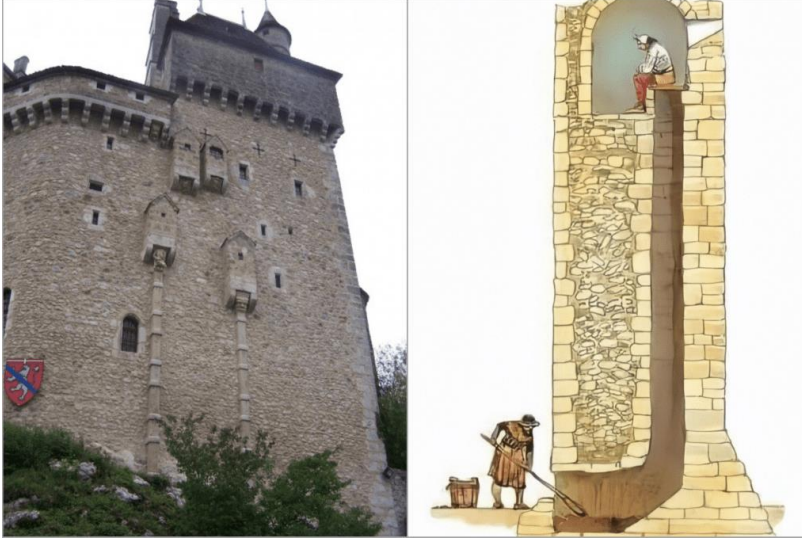
İşlerin hepsi bilek gücüne dayandığı için lordun zenginliğiyle bağlantılı olarak pek çok görevli yaşayabilirdi. Temelde ikiye ayrılıyorlardı: askeri personel ve diğerleri. Şövalyeler, zırhlı süvariler, kalenin dış kapısını tutan kapıcı ve nöbetçi askeri personeldi. Geri kalanlar ise, genellikle bir şövalye olan, uşağın yönetiminde olan herkeste. Papaz, kâhya, kıyafetlerden sorumlu olan kişi, kilerci, salon kapısı için teşrifatçı, aşçı, ahır görevlisi bunlardan bazılarıydı. Lord zenginse bunlara ek olarak doktor, eczacı, sakiler, manav, kasap, fırıncı, biracı, sos aşçısı, mum yapıcı, tavukçu, çamaşırcı, seyis, demirci, arabacı, hasta bakıcı, kuaför, ulaklar da hizmetinde çalışırdı. Bu görevlilere yardım eden küçük erkek çocuklar da vardı. Ayrıca kalelerde mutlaka lağım temizleyen bir *gong farmer* da bulunuyordu.

Sıradan hizmetçiler kalede bulabildikleri herhangi bir yerde, salonda, mutfakta ya da kapısı açık odalarda uyuyorlardı. Yaz mevsiminde sabah 5:30'dan akşam 19:00'a kadar çalışıyorlardı. Birkaç günlük izinleri ve çok az maaşları vardı ama onlara lordlarının renkleri ile aynı renkte üniforma ve tüm yıl boyunca düzenli olarak yemek verilirdi. Lordun yemeklerinden artanlar da çok lezzetli olduğu için o dönemin şartlarında kalede hizmetçi olmak aranan bir işti.

4- Gong farmer konusunu biraz daha açabilir miyiz hocam?

Orta Çağ'da sifonlar yoktu, onun yerine üzerinde bir delik olan ahşap ya da taştan bir zemine oturuluyordu ve dışkı (yani *gong*) alttaki boşluğa düşüyordu. Kale sahibinin kendi odasında kendisine ait bir tuvaleti vardı ama kalede yaşayanların kullandığı tuvaletler (bunlara da *gong* deniyordu) genellikle bir çıkıntı halinde kalenin dış duvarlarına inşa edilmiş oluyordu. *Gardrobe* adı verilen bu çıkıntı aşağıya doğru bir oluğa sahip olabilirdi ama olmayabilirdi de. Her iki koşulda dışkı duvar boyunca kale duvarının dibine, varsa orada kazılmış olan çukura düşüyordu. İşte bu çukuru temizleyen işçiye *gong farmer* (dışkı/kaka çiftçisi) adı verilmiştir.

Bu hizmetçi bir kürek ile dışkıyı sepetlere ya da el arabalarına yüklüyor ya gömüyor ya da gübre olarak kullanılmak üzere tarlalara götürüyordu. Bu iş kötü kokulu ve tehlikeli bir işti dolayısıyla ücreti oldukça iyiydi. Yine de insanlar tarafından çok tercih edilmiyordu çünkü diğer insanlar onlara yaklaşmayı pek istemiyordu.

Orta Çağ Tuvaleti

İçeriden Görünüm

5- Kaledeki yemek alışkanlıkları nasıldı? Ziyafetlerde ne gibi ikramlar yapılırdı?

Mutfak hizmetçilerin en çok çalıştığı yerd. Bugün yemediğimiz kuğu ve tavus kuşu etinin yanı sıra tavşan, geyik, koyun, sığır ve domuz eti gibi etler yeniyordu. Cuma günleri ve yıl boyunca pek çok gün balık da yeniyordu. Kış mevsiminde yiyecekler daha kısıtlıydı. Kale sahibi zenginse yemeklerde çeşitli baharatlar da kullanılırdı. Tüm yemekler gibi ekmek de kalede pişirilirdi.

Yeterli havalandırma olmadığı için, Orta Çağ Avrupa'sında mutfaklar sıcak ve kötü kokulu yerlerdi. Et pişirmek için kullanılan şişin altında yanan bir ateş, çok sayıda ocak ve kaynatma yapmak için kazanlar vardı. Yemek pişirmenin sonucunda elde edilen yağlar tekrar tekrar kullanılır ya da mum haline getirilirdi. Kale mutfakları hırsızlık olmasın diye geceleri kilitleniyordu. Bulaşıklar dışarıdaki bir bulaşıkhanede yıkanılıyordu. Kümes hayvanları ve kesilecek olan hayvanlar yakındaki kafeslerde bakılıyordu. Bahçelerdeki ağaçlarda ya da alan müsaitse tarlalarda, pişirilecek meyve ve sebzeler yetiştiriliyordu. Kale yeterince genişse bir balık havuzu bile olabilirdi.

Ziyafet verilecekse ekstra mutfaklar hazırlanıyordu. Bu yemeklerde sıra dışı menüler görmek mümkündü. Sincaplı turta, kızartılmış kirpi ve kuğu dolması en ilginç yemeklerdendir. Bu dönemde yemek yerken çatal kullanılmıyordu, insanlar yemeklerini bıçaklarla ve elleriyle yiyorlardı. Bitkiler hem yemeklerde hem ilaç yapımında kullanılıyordu.

6- Kalede yaşayan askerin nasıl bir hayatı vardı?

Askersiz bir kale düşünülemez çünkü savunma için onlara ihtiyaç vardır. Barış zamanında küçük bir kalede bir düzine asker olması yeterliydi. Bu sayı kapıyı açmak, varsa asma köprüyü çalıştırmak ve duvarlardan içeri girmeye çalışan soyguncuları engellemek için yeterli bir sayıydı. *Castellan* adı verilen kale yöneticisi, kalenin sahibine vekâleten bu askerlere komuta ederdi. Her bir asker uzmanlık alanına göre belirlenen yerde konuşlanırdı. Askerler görev yerlerine yakın olan yatakhane uyurlardı.

Saldırı anında mümkün olduğunca çok asker kalede toplanırdı. Bu sayı binlerle bile ölçülebilirdi. Birebir mücadelede kılıçlar, mızraklar, baltalar, düşmanı uzak tutmak için uzun yaylar ve oklar kullanılırdı. Düşmanın en iyi silahı ise kuşatmayı uzatmak ve kale halkını aç bırakmaktı. Böyle bir durumda kaledekiler köpek, at, kedi, fare ve hatta deri kemerleri bile yemek zorunda kalabiliyorlardı.

7- Aydınlatma, ısınma, su temini nasıldı?

Aydınlatma çoğunlukla mumlar ya da kandillerle sağlanıyordu. Kalenin pek çok yerinde bunlardan vardı. Bazı kalelerde duvara iliştirilmiş meşale görmek de mümkündür.

Erken Orta Çağ'da büyük salonun ortasında bir ateş yanıyordu, sonraki dönemde bu ateş duvar kenarına alındı ve bir baca ile duman dışarı atıldı. Bugünkü şömine mantığı da böyledir. Bu ateş

için çok odun yakmak ve ateşin zarar görmemesi için pencere ve kapıları kapalı tutmak gerekiyordu.

Su temini genellikle kuyulardan sağlanıyordu, bazen borularla üst katlara su taşındığı da görülmüştür ama genellikle işler taşıma su ile yapılıyordu.

8- Hizmetçilerin her gün rutin olarak yaptıkları işler var mıydı?

Evet vardı. Her sabah salondaki ve mutfaktaki ateşin yakılması, yerlerin süpürülmesi, atıklardan arındırılması, el yıkanılan lavaboların, kapların yıkanması, kale sahibi ve hanımı uyandıktan sonra odalarına girilip temizlenmesi, tuvalet kaplarının boşaltılması gerekiyordu. Hemen sonra ise çamaşırhane çalışmaya başlıyordu. Çamaşırılar dışarıda avluda yakılan ateşte ısıtılan suyla yıkaniyordu. Ahşaptan bir teknenin içine deterjan olarak sodyum hidroksit (soda) ve odun küllü konuyor, çamaşırılar dövülerek yıkaniyor, asılarak kurutuluyordu.

Kale sahibi ise önce şapelde günlük duasını, sonra kahvaltısını yapıyor, kalede kalan ilgilenilmesi gereken misafir yoksa rutin olarak kalenin önde gelen görevlileriyle küçük bir toplantı yapıyordu.

9- Kalenin en önemli bölümü hangisiydi, neden?

Büyük Salon en önemli bölümdü. Kalenin merkezinde yer alırdı ve davetler, toplantılar burada yapılırdı. En gösterişli yer de burasıydı. Burada bulunan şömine saygınlık göstergesiydi çünkü bir sanatçı tarafından yapılmıştı ayrıca ısınmayı da sağlıyordu. Büyük salonun sabit bir yapısı yoktu, günün değişen saatlerine ya da tören kurallarına göre, dört ayaklı sehpalara, tahtalara, ot şilteler ya da karyola başlıkları salonun görünüşünü değiştirebiliyordu.

Büyük salon başlangıçta kısa süreli konukların gece konakladığı, hatta bazen üst mevkideki hizmetçilerin kaldığı bir yerdi. 15. yüzyılda ise konut işlevi yerine mahkeme işlevini üstlenmeye başladı. Hizmetkârlar salonu hızlıca temizleyip mahkeme haline getiriyorlardı. Duvarlardan birinin dibinde, yerden birkaç basamak yüksekte kale sahibinin oturması için ayrılmış bir yer vardı. Lord yemeklerini burada (dais) yiyordu. Bazen değerli av köpeklerinin de bu salona girmesine izin veriliyordu.

Winchester Kalesi, İngiltere

10- Kale yaşantısı zor muydu?

Evet, elbette çok zordu. Zeminlere halı serilmiyor, halılar taş duvarlara asılıyordu. Bunun iki sebebi vardı; ısıyı içerde, gürültüyü dışarda tutmak. Pencerelerde cam yoktu, ağır kepenk/panjurlarla kapatılıyorlardı. Dolayısıyla soğuk bir ortamda yaşamak zorundaydınız.

Kısıtlı imkânlarla, kalede var olan malzemeleri kullanarak her işi siz yapıyordunuz. Saldırı olsa yardım gelmediği sürece çaresizdiniz. Düşman kale içine girerse kaçacak yeriniz yoktu. Yine de bu insanlar da eğleniyorlardı. Bölgeye ait festivaller, turnuvalar ve düğünler kalede yapılıyordu.